

**FONEMIK INTERFERENSIYA: UMUMIY TUSHUNCHALAR VA
NAZARIY ASOSLAR**

**PHONEMIC INTERFERENCE: GENERAL CONCEPTS AND
THEORETICAL BASIS**

**ФОНЕМИЧЕСКАЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ: ОБЩИЕ ПОНЯТИЯ И
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ**

Khudoyorov Omonjon Tursunovich

Senior teacher of the Department “G’arb tillari”
of the Oriental University

Annotatsiya

Ushbu maqolada fonemik interferensiyaning umumiy tushunchasi va nazariy asoslari tahlil qilinib, uning lingvistik va psixolingvistik jihatlari o‘rganilgan. Fonemik interferensiya bir til fonemik tizimining boshqa tilga ta’siri natijasida yuzaga keladigan lingvistik hodisa bo‘lib, u ikki va ko‘p tillilik sharoitida ayniqsa yaqqol namoyon bo‘ladi. Maqolada interferensiyaning sabablari, asosiy shakllari va namoyon bo‘lish xususiyatlari ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, fonemik interferensiyaning oldini olish usullari va uni minimallashtirish yo‘llari tahlil qilingan. Mazkur tadqiqot lingvistika va til o‘rganish jarayonlarida muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: fonemik interferensiya, bilingvizm, ko‘p tillilik, fonologiya, fonetik tizim, talaffuz xatolari, fonemik qarama-qarshilik, lingvistik interferensiya, psixolingvistika.

Abstract

This article examines the general concept and theoretical foundations of phonemic interference, analyzing its linguistic and psycholinguistic aspects. Phonemic interference is a linguistic phenomenon that occurs due to the influence of one phonemic system on another, particularly noticeable in bilingual and multilingual

environments. The article discusses the causes, main types, and manifestations of interference. Additionally, it explores strategies for preventing and minimizing phonemic interference. This research has significant practical value in linguistics and language acquisition studies.

Keywords: phonemic interference, bilingualism, multilingualism, phonology, phonetic system, pronunciation errors, phonemic contrast, linguistic interference, psycholinguistics.

Аннотация

В данной статье рассматриваются основные понятия и теоретические основы фонемной интерференции, а также ее лингвистические и психолингвистические аспекты. Фонемная интерференция представляет собой лингвистическое явление, возникающее в результате влияния одной фонетической системы на другую, особенно в условиях двуязычия и многоязычия. В статье анализируются причины, основные виды и проявления интерференции. Кроме того, рассматриваются методы предотвращения и минимизации фонемной интерференции. Данное исследование имеет важное практическое значение в области лингвистики и изучения языков.

Ключевые слова: фонемная интерференция, билингвизм, многоязычие, фонология, фонетическая система, ошибки произношения, фонемные противопоставления, лингвистическая интерференция, психолингвистика.

Kirish

Fonemik interferensiya – bu bir til fonetik tizimining boshqa til fonetik tizimiga bo‘lgan ta’siri natijasida yuzaga keladigan lingvistik hodisa. Ikki va ko‘p tillilik keng tarqalgan jamiyatlarda bu jarayon o‘ziga xos ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi. Interferensiya, ayniqsa, fonemalar talaffuzi va tizimli fonologik o‘zgarishlar orqali kuzatiladi. Ushbu maqolada fonemik interferensiyaning umumiy tushunchalari, nazariy asoslari va uning namoyon bo‘lish xususiyatlari tahlil qilinadi.

Fonemik interferensiya tushunchasi

Fonemik interferensiya lingvistik interferensiyaning bir turi bo'lib, ikki tilning fonemalar tizimi bir-biriga ta'sir ko'rsatishi natijasida yuzaga keladi. Bu jarayon, asosan, quyidagi sabablarga ko'ra ro'y beradi:

- Ona tili va o'rganilayotgan til fonemalar tizimining farqliligi.
- Ikki va ko'p tillilik muhitida yetarli fonetik moslashuvning shakllanmasligi.
- O'zlashayotgan til fonetik tizimining individual qabul qilinishi.

Fonemik interferensiya tilshunoslikda, xususan, ikki yoki undan ko'p tillarni o'rganish va ulardan foydalanish jarayonida yuzaga keladigan lingvistik hodisa sifatida o'rganiladi. Bu hodisa bir tilning fonemik tizimi boshqa tilning fonemik tizimiga ta'sir qilishi natijasida ro'y beradi, natijada talaffuz, fonemik farqlarni idrok etish yoki talqin qilishda xatolar yuzaga keladi. Fonemik interferensiya ko'pincha ikki tillilik (bilingvizm) yoki ko'p tillilik (multilingvizm) sharoitida, shuningdek, chet tilini o'rganish jarayonida kuzatiladi. Ushbu maqola fonemik interferensiyaning umumiy tushunchasi, uning sabablari, turlari va oqibatlarini ko'rib chiqadi.

Fonemik interferensiya so'zning fonemik tuzilishi (ya'ni, ma'noli tovush birligi - fonema) bir tilning fonemik tizimidan boshqa tilning fonemik tizimiga ta'sir qilishi natijasida yuzaga keladigan lingvistik hodisadir. Fonemalar tilning eng kichik ma'noli tovush birligi bo'lib, ularning farqlanishi so'z ma'nosini o'zgartirishi mumkin (masalan, o'zbek tilida /p/ va /b/ fonemalari: pul - "money" va bul - "be"). Interferensiya bir tilning fonemik tizimi boshqa tilning fonemik tizimiga mos kelmasligi yoki farqli bo'lishi natijasida yuzaga keladi.

Masalan, o'zbek tilida /q/ va /x/ fonemalari farqlansa-da (masalan, qol - "stay" va xol - "mole"), ingliz tilida bunday farq yo'q. Shu sababli, o'zbek tilini o'rganayotgan ingliz tilida so'zlashuvchi bu fonemalarni bir-biridan farqlashda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin va ularni bir xil deb talaffuz qilishi mumkin. Bu holat fonemik interferensiyaning aniq misolidir.

Fonemik interferensiya ko'pincha ikki tilli shaxslarning nutqida yoki chet tilini o'rganuvchilarning talaffuzida kuzatiladi. Bu hodisa nafaqat fonemik farqlarni idrok etishda, balki fonemik qarama-qarshiliklarni talaffuz qilishda ham xatolar keltirib chiqaradi. Fonemik interferensiya tilning fonologik tizimiga ta'sir qiluvchi omillardan biri sifatida tilshunoslikda muhim o'rin tutadi.

Fonemik interferensiya boshqa lingvistik interferensiya turlari, jumladan, leksik, grammatik va sintaktik interferensiyalar bilan bog‘liq holda yuzaga kelishi mumkin. Bu esa, ayniqsa, nutq madaniyati va talaffuz normalarining shakllanishida muhim rol o‘ynaydi.

Fonemik interferensiyaning nazariy asoslari

Fonemik interferensiyaning o‘rganish fonologiya va psixolingvistika nazariyalariga asoslanadi. Interferensiyaning lingvistik asoslari quyidagilardan iborat:

- **Strukturalizm nazariyasi** (Trubetskoy, Jakobson) – til fonologik tizimi va uning o‘zaro ta’siri tahlil qilinadi.
- **Generativ fonologiya** (Xomskiy, Halle) – nutq tovushlarining ishlab chiqilishi va ongli hamda ongsiz interferensiya jarayonlari tahlil qilinadi.
- **Psixolingvistik yondashuv** – ikkinchi til o‘rganish jarayonida interferensiyaning ong osti jarayonlariga ta’siri o‘rganiladi.

Fonemik interferensiyaning eng keng tarqalgan namoyon bo‘lish shakllaridan biri bu chet til fonetik elementlarining ona tilidagi tovush tizimiga moslashtirilishidir. Masalan, rus tilida mavjud yumshoq undoshlarning o‘zbek tilida mos keluvchi ekvivalenti yo‘q bo‘lishi sababli ularni talaffuz qilishda qiyinchiliklar kuzatiladi.

Fonemik interferensiyaning sabablari

Fonemik interferensiyaning yuzaga kelishiga bir qancha sabablar mavjud:

1. Fonemik tizimlarning farqlari: Har bir tilning o‘ziga xos fonemik tizimi mavjud. Bir tilda mavjud bo‘lgan fonema boshqa tilda bo‘lmasligi yoki farqli talaffuz qilinishi mumkin. Masalan, o‘zbek tilida /g/ fonemasi (masalan, g‘oz - “goose”) mavjud bo‘lsa, ingliz tilida bu fonema yo‘q, shuning uchun ingliz tilida so‘zlashuvchilar bu tovushni talaffuz qilishda qiyinchiliklarga duch keladi.
2. Talaffuz odati: Birinchi tilning (ona tilining) talaffuz odatlari ikkinchi tilni o‘rganishda ta’sir qiladi. Masalan, o‘zbek tilida so‘zlashuvchilar ingliz tilidagi /θ/ (masalan, think) va /ð/ (masalan, this) tovushlarini talaffuz qilishda qiyinchiliklarga duch keladi, chunki o‘zbek tilida bunday tovushlar yo‘q. Natijada, ular bu tovushlarni /s/ yoki /z/ bilan almashtirishi mumkin.

3. Fonemik qarama-qarshiliklarning yo‘qligi: Bir tilda ma’noli farq sifatida qabul qilinadigan fonemalar boshqa tilda farqlanmasligi mumkin. Masalan, arab tilida /d/ va /ð/ fonemalari farqlansa-da, o‘zbek tilida bunday farq yo‘q, shuning uchun o‘zbek tilida so‘zlashuvchilar arab tilini o‘rganishda bu tovushlarni bir xil deb talaffuz qilishi mumkin.
4. Madaniy va ijtimoiy omillar: Ikki tilli muhitda yashovchi shaxslarning nutqida fonemik interferensiya ko‘proq kuzatiladi, chunki ular doimiy ravishda ikki yoki undan ko‘p til o‘rtasida almashinadi. Bu jarayon fonemik tizimlarning aralashishiga olib keladi.

Fonemik interferensiyaning turlari va namoyon bo‘lishi

Fonemik interferensiyaning asosiy turlari bir necha shaklda namoyon bo‘lishi mumkin:

1. Tovush almashtirish (Substitution): Bir tilning fonemasi boshqa tilning o‘xshash, lekin farqli fonemasi bilan almashtiriladi. Masalan, 1) o‘zbek tilida so‘zlashuvchilar ingliz tilidagi /w/ tovushini (masalan, water) o‘zbek tilidagi /v/ tovushi bilan almashtirib, “vater” deb talaffuz qilishi mumkin. 2) ingliz tilidagi /θ/ tovushining o‘zbek tilida /s/ yoki /t/ bilan almashtirilishi (think → sink yoki tink).
2. Tovush cho‘zilishi yoki qisqarishi – ba’zi tillarda cho‘zilgan unli tovushlarning qisqa unli sifatida talaffuz qilinishi. Masalan, ingliz tilidagi ship va sheep so‘zlarini olishimiz mumkin.
3. Tovush tushib qolishi yoki ortib ketishi – masalan, rus tilida o‘zbekcha so‘zlar talaffuzi paytida ortiqcha /y/ yoki /i/ tovushlari qo‘shilishi.
4. Farqlanmaslik (Underdifferentiation): Bir tilda ma’noli farq sifatida qabul qilinadigan fonemalar boshqa tilda farqlanmaydi. Masalan, o‘zbek tilida /k/ va /q/ fonemalari farqlansa-da (masalan, ko‘l – “lake” va qo‘l – “hand”), rus tilida so‘zlashuvchilar bu tovushlarni bir xil deb talaffuz qilishi mumkin.
5. Ortiqcha farqlash (Overdifferentiation): Bir tilda farqlanmaydigan tovushlar boshqa tilda farqlanadi, lekin o‘quvchi bu farqni ortiqcha tarzda qo‘llaydi. Masalan, ingliz tilida /p/ va /b/ farqlansa-da, ba’zi o‘zbek tilida so‘zlashuvchilar bu farqni haddan tashqari sezib, noto‘g‘ri kontekstda ishlatishi mumkin.

6. Qayta talqin qilish (Reinterpretation): Bir tilning fonemasi boshqa tilning fonemik tizimiga moslashtiriladi, lekin noto'g'ri talqin qilinadi. Masalan, rus tilida so'zlashuvchilar fransuz tilidagi /ʁ/ tovushini (masalan, Paris) rus tilidagi (p) - /r/ tovushi bilan talaffuz qilishi mumkin.

Fonemik interferensiyaning oqibatlari

Fonemik interferensiya nutqning tushuniluvchanligiga va kommunikativ samaradorlikka ta'sir qiladi. Quyidagi oqibatlar kuzatilishi mumkin:

1. Talaffuzdagi xatolar: Fonemik interferensiya tufayli talaffuz xatolari yuzaga keladi, bu esa so'zlashuvchining nutqini tushunishni qiyinlashtiradi. Masalan, o'zbek tilida so'zlashuvchi ingliz tilidagi ship (kema) so'zini sheep (qo'y) deb talaffuz qilishi mumkin, chunki /r/ va /i:/ tovushlari o'zbek tilida farqlanmaydi.
2. Kommunikativ to'siqlar: Fonemik interferensiya tufayli so'zlashuvchilar o'zaro tushunmovchiliklarga duch kelishi mumkin. Bu, ayniqsa, rasmiy yoki professional muhitda muammolar keltirib chiqaradi.
3. Aksentning shakllanishi: Fonemik interferensiya natijasida so'zlashuvchining nutqida aksent paydo bo'ladi. Masalan, o'zbek tilida so'zlashuvchilar ingliz tilida so'zlashganda o'zbekcha aksentga ega bo'lishi mumkin.
4. Tilni o'rganishdagi qiyinchiliklar: Fonemik interferensiya chet tilini o'rganish jarayonida qiyinchiliklar keltirib chiqaradi, chunki o'quvchilar yangi fonemik tizimga moslashishda muammolarga duch keladi.

Fonemik interferensiyaning oldini olish va kamaytirish usullari

Interferensiyaning kamaytirish uchun quyidagi yondashuvlar muhim sanaladi:

- **Lingvistik yondashuv** – fonemalar tizimini qiyosiy tahlil qilish va o'xshashlik hamda farqlarni aniqlash orqali talaffuz muammolarini bartaraf etish.
- **Pedagogik yondashuv** – talaffuz mashqlari, fonetik transkripsiyalar va tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishga qaratilgan amaliy mashg'ulotlar orqali interferensiyaning kamaytirish.
- **Ikki tilli ta'lim tizimi** – o'quvchilarga fonetik xususiyatlarni o'z vaqtida o'rgatish va ularni nutqda to'g'ri qo'llashga o'rgatish.

Fonemik interferensiyaning kamaytirish uchun quyidagi usullar qo'llanilishi mumkin:

1. **Fonetik mashqlar:** O'quvchilarga yangi tilning fonemik tizimini o'rgatish uchun fonetik mashqlar o'tkazilishi kerak. Masalan, ingliz tilidagi /θ/ va /ð/ tovushlarini o'rganish uchun maxsus mashqlar qo'llaniladi.
2. **Kontrastiv tahlil:** Ikki tilning fonemik tizimlari o'rtasidagi farqlarni aniqlash uchun kontrastiv tahlil qo'llaniladi. Bu o'quvchilarga qaysi fonemalar farqlanishini tushunishga yordam beradi.
3. **Tinglash va taqlid qilish:** O'quvchilar yangi tilning ona tilida so'zlashuvchilarining nutqini tinglab, ularni taqlid qilish orqali fonemik farqlarni o'rganishi mumkin.
4. **Madaniy va fonetik ongni oshirish:** O'quvchilarga yangi tilning fonemik tizimi va madaniy xususiyatlari haqida ma'lumot berish fonemik interferensiyani kamaytirishga yordam beradi.

Xulosa

Fonemik interferensiya bir tilning fonemik tizimi boshqa tilning fonemik tizimiga ta'sir qilishi natijasida yuzaga keladigan lingvistik hodisadir. Bu hodisa ikki tilli muhitda yoki chet tilini o'rganish jarayonida talaffuz xatolari, kommunikativ to'siqlar va aksent shakllanishiga olib keladi. Fonemik interferensiyaning asosiy sabablari fonemik tizimlarning farqlari, talaffuz odatlari va fonemik qarama-qarshiliklarni farqlashdagi muammolardir. Ushbu hodisani kamaytirish uchun fonetik mashqlar, kontrastiv tahlil va tinglash mashqlari kabi usullar qo'llaniladi. Fonemik interferensiyani o'rganish tilshunoslikda muhim ahamiyatga ega bo'lib, tilni o'rganish va ikki tillilikni tahlil qilishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Fonemik interferensiya ikki va ko'p tillilik sharoitida keng uchraydigan lingvistik hodisa bo'lib, u fonetik tizimlarga ta'sir qiladi. Uning paydo bo'lish sabablari va oqibatlarini o'rganish lingvistika va pedagogika sohalari uchun muhim ahamiyatga ega. Fonemik interferensiyani kamaytirish uchun ilmiy asoslangan yondashuvlardan foydalanish zarur. Kelajakda bu boradagi tadqiqotlar yanada chuqurroq lingvistik va eksperimental tahlillarni o'z ichiga olishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Weinreich, U. (1953). Languages in Contact: Findings and Problems. New York: Linguistic Circle of New York.
2. Lado, R. (1957). Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers. Ann Arbor: University of Michigan Press.
3. Ellis, R. (1994). The Study of Second Language Acquisition. Oxford: Oxford University Press.
4. Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2011). An Introduction to Language. Boston: Wadsworth.
5. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. Prentice Hall.
6. Trubetskoy, N. S. (1939). Principles of Phonology.
7. Chomsky, N., & Halle, M. (1968). The Sound Pattern of English.
8. Knowles, M., & Moon, R. (2005). Introducing Metaphor.
9. Safarov, Sh. (2008). Kognitiv Lingvistika va O'zbek Tili. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
10. Nurmonov, A. (2002). O'zbek Tilining Tarixiy Semantikasi. Toshkent: Akademyon.